

latba”. Ha ez így van, és hajlunk arra, hogy igen, akkor problematikus az ellenzék egyik irányzatát minden megszorító jelző nélkül „demokratikus ellenzéknek” nevezni. Majd feltűnnek a színén a „bázisdemokraták”, a „szociálliberálisok”, a „szabadelvű konzervatívok” (copyright TGM), a „polgári liberálisok” és a 1989 őszén a „radi-szadik” (526.). Egy szó mint száz, nem ártott volna, ha a szerző pontosabb és egyértelmű fogalmi hálót használ, s az egyes megnevezéseket konkrét eszmékkel és személyekkel hozza összefüggésbe, ami a rendszerváltás történetéről szóló alapmű közérthetőségét jelentősen növelte volna.

Romsics Ignác

Kommunisták Sztálin ellen*

Pierre Broué-ról nem tudok teljesen elfogulatlanul írni. Hosszú időn át, még az 1960-as évektől voltunk levelezési viszonyban. Utolsó kötetét, amelyet most ismertetek, nem sokkal 2006. januári halála előtt kaptam meg.

Broué számos könyve közül magyarul egy sem jelent meg. Ha nem tévedek, kizárólag azt a társszerzőként írott tanulmányát fordították le, amely a Francia Népfront baloldali ellenzékéről szól és az is egy 1985-ben megjelent gyűjteményes munkában látott napvilágot. Pedig a Grenoble-i trockista professzor nevéhez fontos munkák fűződnek. Így Párizsban ő jelentette meg Trockij írásainak többkötetes válogatását, a ma is kiválóan használható *A bolsevik párt történetét*, majd nem sokkal később társszerzőként a teljesen új szemléletű munkáját az 1930-as évekbeli spanyol polgárháború történetéről, amelyben legnagyobb figyelmet természetesen a spanyol munkásmozgalomnak szentelt. Könyvet írt az 1918-as német forradalomról és a német spartakistákról, 1997-ben a Kommunista Internacionálé történetéről (amelyet e folyóirat hasábjain Székely Gáborral ismertettünk).

Jelen munka az 1920-as évekkel indul: az SZKP-n belüli ellenzék megszületése és az „alvó sejtek” történetével. *A brutális felébredés és rövid találkozások* című fejezetben Broué az 1925–26-os időszakot tárgyalja, vagyis a sztálini periódus igazi kezdetét. Ez az az időszak, amikor a hajdani bolsevik pionírok ráébredtek, vagy ahogy Broué írja: „felébredtek” arra, hogy Sztálinnal lehetetlen és keserves korszakba léptek. A szerző itt és külön alfejezetben tárgyalja a leningrádi tisztogatá-

* Pierre Broué: *Communistes contre Staline*. Fayard, Párizs, 2003. 439 p.

sokat is, amelyek „megelőlegezték” a későbbi tömegesebb és véresebb tisztogatásokat.

Ezután Broué azt mutatja be, hogy az 1920-as években a különféle ellenzékiek miként egyesültek Sztálinnal szemben, de miként maradtak továbbra is megosztottak, amit ismeretes módon Sztálin ki is használt. (Mint ahogy Broué a fellépéseket és nyilatkozatokat pontosan ismerteti, ez a hazai történetírásban kevésbé ismert téma külön is figyelmet érdemel.) Broué szól arról is, hogy az 1927-es kínai forradalom eseményei, illetve a kantoni forradalom elfojtása milyen hatással volt a bolsevik pártra és a kínai forradalommal kapcsolatban miként kerültek újra egymással szembe az egyes áramlatok markáns képviselői, mindenekelőtt Trockij és Sztálin (ezeknek a vitáknak és ellentéteknek esett áldozatul a Kína-szakértő Magyar Lajos is).

A hatodik fejezetnek Broué meglepő címet adott: *A forradalom ősze*. Ebben a mezőgazdasági kollektivizálás kezdetének korszakát tárgyalja, ám távolról sem a megszokott módon. Ismerteti a falusi pártszervezetek, az ott működő bolsevikok véleményét s külön alfejezetet szentel a fiatalok helyzetének és felfogásának (akik sok esetben a kollektivizálás végrehajtására vállalkoztak), miközben nem feledkezik meg a városi pártszervezetek elemzéséről sem.

Ezután a kollektivizálást követő új eseményeket és következményeket tárgyalja. Nyomon követi Trockij száműzetésbe kényszerítését, a bolsevik párt teljes átrétegződését és foglalkozik a hajdani „nagyok” egy részének azzal az „ábrándjával”, hogy a pártban a békét kiegyezéssel meg lehet teremteni, vagyis Sztálinnal meg tudnak egyezni. (Ez egyértelműen az úgynevezett jobboldali ellenzékre, Buharinra és társaira áll elsősorban.)

A nyolcadik fejezetben Broué nem annyira az „óriásokat”, hanem – a francia történetírásban szeretett terminológiával szólva – a „bázist” mutatja be. Azt, hogy a városi munkások miként gondolkodtak, hogy ebben az időben a leningrádi textilipari munkások sztrájkja miként zajlott le. Ebben a fejezetben tárgyalja a sztrájkolókkal szembeni megtorlások szigorodását, majd a párt elitjének helyzetére áttérve a Buharinnal és Kamenyevvel szembeni fellépését és Trockij száműzetésének új szakaszát, sőt egyes vezetők elleni perek megindulását is. Ehhez a korszakhoz tartozik az ellenzék nevezetes moszkvai kiáltványának megjelenése is.

A kilencedik fejezet főtémája az ellenzék válsága. Broué itt pontosan elemzi az ellenzék belső meghasonlásának jeleit, majd rávilágít arra, hogy a válság elmélyülésére miként hatott a Kommunista Internacionále nevezetes VI. kongresszusa, amely ismeretesen a „balos” fordulatot erősítette meg és szentesítette mind az SZKP-ban, mind a nemzetközi kommunista mozgalomban, aminek sokféle visszahatása volt az SZKP-ra is.

Broué ezután a válság elmélyülését, a megtorlásokat mutatja be. Részletesebben tárgyalja, hogy miként fordult Sztálin végletesen Buharin ellen, elemzi hogy 1929–30-ban miként szólalt meg Radek és Preobrazsenszkij és így Sztálin miként töri meg és számolja fel a párt úgynevezett jobboldali értelmiségi köreit. (A „nagyok” és az ismertek mellett jónéhány kevésbé ismert, a későbbi perekben szereplő megszólalásait is bemutatja.) Részletesen ír a halottak számának sokasodásáról, a megtorlásokról, a bolsevikok bebörtönzéséről. Kitér Rakovszki helyzetére és ellenállására, akinek személye és története magyar vonatkozásban külön is figyelmet érdemel, hiszen annak idején még Szabó Ervinnel levelezett mint román szociáldemokrata vezető, Károlyi Mihállyal pedig már mint a Szovjetunió londoni, illetve párizsi nagykövete. (Az 1920-as években közben Ukrajna első számú kommunista vezetője volt.) Ő azok közé a kommunisták közé tartozott, akik nem voltak hajlandók megtagadni Trockijt. Rakovszki életének komoly francia feldolgozásai születtek meg (nálunk ezek alig-alig kapnak nyomdafestéket) és Broué is ezekre támaszkodhatott, hiszen gazdag dokumentum- és bibliográfiai kiadványok is megjelentek. A szerző hosszabban ki is tér a Rakovszkival való „leszámolásra”, majd pedig arra, hogy a sztálini megmerevedés és kemény politika miként hatott a szovjet külügyi szolgálatra, illetve a német kommunistákra. Ez az időszak, amikor az „öregek” több csoportja már börtönben volt, amikor sor került a bolsevik bebörtönzöttek első nagy éhségsztrájkjára. Eközben az Ifjú Gárda még lelkesen indul a kollektivizálás végrehajtására. Broué az egész korszakra a párt meggyengülést tartja jellemzőnek és ezt a véleményét adatokkal támasztja alá.

Az 1930-as évtized első néhány évének tárgyalásakor Broué külön kiemeli az „öregek” hallgatását, és azt, hogy a szakszervezetek fokozatos szétverése után a munkások maguk is tehetetlenné váltak az új helyzetbe, az új államszervezettel szemben. A szerző több per ismertetése mellett kitér arra is, hogy miként jelentkezett e korban az irodalomban az újfajta satíra is, majd részletesen elemzi a pártirodalom elhalványulását, elszürkülését és részben halálát. Szól az Ivanovo-Voznyeszenszki textilmunkások sztrájkjáról és arról, hogy a falvakat nemcsak az elszegényedés, hanem a borzalmas éhínség is sújtotta.

A tizenhetedik és tizennyolcadik fejezet mutatja be a legborzalmasabb korszakot. A „nagy pereket”, a végzetes és véres leszámolásokat, kivégzéseket, aminek rengeteg öreg bolsevik s számos első vonalbeli vezető esett áldozatául. És Berija feltűnését. Részletesen ismerteti a tizenhatok perét, rávilágít a vád teljes tarthatatlanságára, hamis voltára, majd arra, hogy ennek ellenére mégis halálos ítéletek születtek. Foglalkozik azzal,

hogy a „terror” miként hatotta át mind a politikai elitet, mind a „bázist”. Kitér arra, hogy miként szerveződtek meg az úgynevezett fehér segélyek az üldözöttek vagy családtagjaik megsegítésére. A korszakot valószínűsítő új polgárháborús időszaknak mutatja.

Broué azonban nemcsak ezekre az ismertebb szörnyűségekre tér ki, hiszen a történelem nemcsak fehér-fekete színekből áll. 1934–35-ben következett be a Komintern politikájának „teljes fordulata” a népfrontpolitika felé, amit Broué részletesebben elemez az 1934-es párizsi fasiszta-jobboldali puccs, illetőleg a francia talajon kialakuló népfrontpolitika kapcsán. (Broué e népfrontpolitikával szemben a baloldali munkás, szocialista alternatívának volt a híve.)

A kötet egyik legérdekesebb része az, amely bemutatja: a messzi északi vorkutai gulágban miként próbáltak egy sztrájkot előkészíteni. Itt Broué vorkutai tanúkat is megszólaltat, felfesti Vorkuta helyzetét, hogy milyen is volt a város, mielőtt a száműzötteket oda csoportosították, majd bemutatja a számkivetetteket. Kiemel néhányat közülük: többek között az ugyancsak veterán kommunistát és jeles diplomatát, Joffé-t. Szól egy másik ismert gulág hasonló sztrájk-készülődéséről és a sztrájk elárulásáról. Majd ugyanitt (egy alfejezetben) tárgyalja az új száműzöttek megérkezését Kolimába. Ismerteti ezután, hogy itt a sztrájk (mégis) miként robbant ki, majd azt, hogy a megtorlások miként érintettek egyes ismert száműzötteket. A képhez hozzátartozik, hogy ennél a sztrájknál is akadtak árulók és a szerző őket is bemutatja.

Broué tárgyalja, hogy a vorkutai sztrájknak milyen eredményei voltak és a „sikert” miként követte azonnal a véres megtorlás, hogy a sztrájkolók miként szigetelődtek el, és hogy a végeredmény végülis az volt, hogy a „gyilkosságok” folytatódtak. Mert tömeggyilkosságokra került sor. A szénbányák környékén nagy csöndben, különösebb visszhang nélkül valószínűsítő drámák játszódtak le.

Mint Broué minden nagyobb munkájában, ezúttal is igen hasznos mutatókra találhat az érdeklődő, amely segítheti további vizsgálódásait.

Azt hiszem, hogy ez a szürke ismertetés is rávilágít arra, hogy Broué hatalmas munkát végzett és a legújabb „kordivatokkal” szemben nemcsak a sztálinista terrort, önkényt és az ismert hibás lépések sorozatát mutatja be, hanem legalább akkora terjedelemben rávilágít arra, amit könyve címével is választott – és amiről napjainkban sokkal kevesebb szó esik. Arra, hogy kik is voltak azok a régi bolsevikok avagy az újabb nemzedékek tagjai, akik vállalták, hogy Sztálinnal és a sztálini rendszerrel szembeforduljanak.